

بسم الله الرحمن الرحيم

جریان شناسی درسینمای قبل از انقلاب

مؤلف: مرتضی حبیبی

نشر هنر پارینه

۱۳۹۲

حیبی، مجتبی، ۱۳۳۹ -	مرشناسه
جریان‌شناسی در سینمای قبل انقلاب/مؤلف مجتبی حیبی.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: هنر پارینه، ۱۳۹۱.	مشخصات نشر
۲۷۲ ص.	مشخصات ظاهری
۹۷۸-۶۰۰-۵۹۸۱-۴۲-۱	شابک
قیما	وضعیت فهرست نویسی
سینما - ایران -- تاریخ	موضوع
ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۵۷	موضوع
۱۳۹۱ الف/۵PN ح ۲	رده بندی کنگره
۷۹۱/۴۳۰۹۵۵	رده بندی دیویی

جریان شناسی در سینمای قبل از انقلاب

مؤلف: مجتبی حیبی

ناشر: هنر پارینه

با همکاری مرکز گسترش سینمای مستند تجربی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

ناظر فنی: کرم رضا خزایی

قیمت ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸=۶۰۰=۵۹۸۱=۴۲=۱

تهران: خیابان سهروردی شمالی، میدان شهید قندی، شماره ۱۵، تلفن: ۸۸۵۱۱۲۴۱ و ۲

تهران خیابان انقلاب خیابان فخررازی بعد از تقاطع لبافی نژاد کوچه مهرپ ۳ ط همکف

۰۹۱۲۳۴۳۶۱۵۸-۶۶۴۱۱۰۵۶

مقدمه مدیر عامل مرکز گسترش سینمای مستند تجربی شفیع آقامحمدیان	۸
مقدمه معاونت تحقیقات و پژوهش مرکز اکبر حر	۱۳
موقعیت کلی سینمای ایران بعد از ۱۳۴۲	۱۶
فصل اول بررسی فیلم های داستانی	
(شب نشینی در جهنم) تیتراژ رقص	۳۳
فیلم ها و جشنواره ها و رده بندی های (خشت و آینه)	۳۵
شوهر آهو خانم	۳۸
گاو	۳۹
آقای هالو	۴۳
پستیچی	۴۶
بخش دوم	
رضا موتوری	۵۰
نفرین	۵۴
گل های کاغذی	۵۶
رگبار	۵۷
گوزن ها	۶۲
خاک	۶۶
قهرمان پوشالی در فیلم های (مسمود کیمیایی)	۶۹
دایره مینا	۶۹
جمع بندی بخش اول فیلم های سینمایی	۷۲

۷۳	سفرسنگ
۷۷	مقدمه دسته دوم فیلم ها
۷۸	تنگسیر
۸۰	شازده احتجاب
	دسته ۴
۸۲	کاروان ها
	دسته ۵
۸۴	پرستو ها به لانه باز می گردند
۸۶	گنج قارون
۸۸	سلطان قلب ها
۸۹	قصرزین
۹۰	توبه
۹۱	اخم نکن سرکار
۹۳	میهمان
	دسته ۶
۹۵	گدایان تهران
۹۶	قبصر
۹۹	صادق کرده
۱۰۳	کندو
۱۰۵	بت
۱۰۷	تپلی
	دسته ۷
۱۰۹	گرگ بی زار

۱۱۱.....	تنگنا
۱۱۳.....	طوقی
۱۱۷.....	محلل
۱۴۵.....	حکیم پاشی
..... ۸	دسته
۱۴۸.....	پنجره
۱۵۰.....	سلطان صاحب قران
۱۵۳.....	علی کنکوری
۱۵۵.....	غریبه و مه
۱۶۰.....	پرستوهای عاشق
۱۶۱.....	برادر کشی
.....	نگاهی به دفاعیه سریال دانی جان ناپلئون ساخته ناصر تقوایی ۱۳۵۵ از
۱۶۲.....	انگلستان منفور
۱۷۱.....	درآمدی بر جریان های معاصر فیلم فارسی و حاشیه های آن
۱۷۲.....	شب قوزی
۱۷۵.....	(بوف کور) برخوردی باتشویق صادق هدایت
۱۷۷.....	در امتداد شب
۱۷۹.....	(فیلم کلاغ و تاریخ سازی مغشوش)
۱۸۱.....	مرثیه علف های هرز
۱۸۵.....	باران
۱۸۷.....	بوی گندم
۱۸۹.....	اشاره ای بر فیلم های گروه ۱۰
۱۹۱.....	ماه غسل

۱۹۲	آرامش در حضور دیگران
۱۹۳	بخش ۱۱
۱۹۶	سازش
۱۹۸	باباشمل
۲۰۰	داش آکل
۲۰۲	قصاص
۲۰۵	مردان خلیج
۲۰۶	مسلخ
۲۰۹	فراراز حجله
۲۱۰	همسفر
۲۱۲	سوته دلان
۲۱۷	دریچه ای بر روی فیلم های گروه ۱۲
۲۱۹	فرشته ای در خانه ی من
۲۲۰	دالاهو
۲۲۲	بیگانه بیا
۲۲۴	دیوانه
۲۲۵	گرداب گناه
۲۲۶	رازدرخت سنجد
۲۲۸	بی تا
۲۲۹	دشنه
۲۳۱	شب غریبان
۲۳۲	نارنین
۲۳۵	شب آفتابی

۲۳۶.....	مشکل آقای اعتماد
۲۳۸.....	کوسه جنوب
۲۳۹	نفس بریده
۲۴۱.....	درآمدی بر فیلم های قسمت ۱۳
۲۴۲.....	گل گم شده
۲۴۳.....	بلوچ
۲۴۶.....	باغ بلور
۲۴۸.....	درآمدی بر فیلم های قسمت ۱۴.....
۲۴۹.....	فریاد نیمه شب
۲۵۰.....	فاصله
.....	بخش ۱۵.....
۲۵۱.....	اسرار گنج دره جنی
۲۵۴.....	فصل دوم - سینمای مستند جشنواره گرا.....
	جشنواره ۲۵۰۰ ساله انگیزه ها و برابند کلی از نام شعله های پارس و
۲۵۷.....	جشن ها
۲۶۳.....	فیلم سینمایی مستند جشنواره گرا پ. مثل پلیکان
۲۶۵.....	فصل سوم - حمات های ملوکانه از روشنفکران
۲۶۸.....	جمع بندی سینمای پیش از انقلاب
۲۷۰.....	موخره

مقدمه کتاب جریان شناسی سینمای قبل از انقلاب

در یک دورنمای کلی باید گفت سینما در ایران در یک بستر غیر طبیعی شکل گرفت. با توجه به آنکه روشنفکری در ایران در صد و پنجاه سال گذشته بیمارزاد شد و ادامه حیات داد و نظریه آن که سینما و روشنفکری با هم عجین هستند بواقع تمامی عواقب منفی حاکمیت تفکرونگاه چپ در روشنفکری در سینما نیز بروز یافت. چنانکه می دانیم دو نماد با رز و شاخص اقتصادی و فرهنگی رژیم منحوس پهلوی در دوران پیروزی انقلاب اسلامی و قبل از آن مورد تهاجم و کینه و نفرت مردم قرار گرفت و سوزانده شد. این دویانک و سینما بود. بانکها به آن دلیل مورد هدف قرار گرفت که براساس نظام ربوی بود و اعتقادات و زندگی مردم را به خطر می انداخت اما سینماها و محصولات نمایش داده شده در آنها نشان از ضدیت آن فیلمها با دین، ارزشها فرهنگ و هویت جامعه‌ی ما بود. در واقع آنچه در سینما عرضه می شد روند منفی و تخریبی دین ستیزی در همه ی ابعاد آن بود در اینجا دو دیدگاه مطرح می شود یکی معتقد است فیلم فارسی با همه ابهت خود در چهارچوب استفاده از جذابیت‌های کاذب یعنی کاباره - رقصه - زدر خورد، خشونت، لات بازی و به تصویر کشیدن صحنه‌های خلوت خاص زن و مرد دنیا در صدد کسب گیشه و سود بوده است و تنها سینمای روشنفکری با فیلمسازان کشف شده توسط دفتر فرح همسر (محمدرضا پهلوی) بود که به مبارزه با دین و اعتقادات و فرهنگ و هویت جامعه ایرانی و مردم مسلمان آن می پرداخت اما

به نظر می رسد نظر منتقد محترم جناب آقای مستغاثی در این زمینه صائب می باشد: در واقع فیلم فارسی و سینمای روشنفکری دو لبه ی یک قیچی بودند که به امر مبارزه با داشته های جامعه ی دینی می پرداختند طبعاً الگوی مورد نظر آنها فرهنگ سکولار غرب و آنچه آنها بالا می آوردند بود چنانکه در تقلید و کپی برداری از آثار سینمای غرب بخش منفی وضعیت کثیف آن معمولاً مورد نظر قرار می گرفت و تبدیل به آثار وطنی می شد اما ببینیم چرا جریان فیلم فارسی با آن وسعت و دامنه و میزان جذب تماشاچی (همین جا گفتنی است دو امتیاز منفی مثبت آثار فیلم فارسی بطور عموم داشتن قصه و قهرمان بود که باعث ایجاد هم ذات پنداری از جانب مردم می شد) رضایت رژیم پهلوی را جلب نمی کرد. دلیل آن این بود که نوعاً تهیه کنندگان، کارگردانان و دست اندرکاران آن سینما صاحب سواد و دانش آن چنان نبودند و بجز معدودی بقیه نمی توانستند وجهه ی روشنفکری برای ویرین فرهنگی رژیم پهلوی داشته باشند به این جهت و بدستور فرح پهلبد و زیر فرهنگ و هنر وقت موظف شد کارگردانانی را کشف کنند که هم تحصیل کرده باشند (ترجیحاً خارج از کشور) و هم بتوانند در قالب روشنفکری فیلمهایی را بسازند که اهداف ضد فرهنگی آن رژیم را برآورده کند ضمناً اینگونه آثار قابل عرضه در خارج از کشور و جشنواره ها باشد به نظر می رسد که از کلیدواژه های وجه غالب آثار روشنفکری متجددوستی می باشد که متأسفانه منشاء آن از بیگانه سرچشمه گرفته است بدین معنی که اولین رمانهای زبان فارسی در بیش از صد سال گذشته توسط یک انگلیسی جیمز موریه که درجه سرهنگی داشته و پانزده سال متوالی در عثمانی و ایران مسئول امور فرهنگی بوده است.

ودومین رمان (ماه شب چهارده) توسط یک فرانسوی نوشته شده است که داستان آن عشق آن مرد فرانسوی به یکی از دختران خاندان قاجار می باشد. چرا به کلیدواژه بکاررفته در رمان حاجی بابای اصفهانی اشاره می کنیم. ماجرا از این قرار است که در یک نگاه کلی جیمز موریه، اینگونه پرداخت می کند که هرگاه شخصیت اصلی به اعتقادات خود پای بندی نشان می دهد و براساس چهارجوب دین حرکت می کند شکست می خورد و تنبیه می شود و هرگاه به اصول خود پشت می کند و متجدد می شود، موفق می شود و به مطلوب خود می رسد این روند تقریباً در بسیاری از آثار سینمای روشنفکری مورد بهره برداری قرار می گیرد از جمله فیلمهای پستیچی و آقای هالو، این نکته جای تأکید دارد که سینمای روشنفکری بیشتر از فیلم فارسی از رمان و داستان و آثار ادبی بهره می گرفت و به همین جهت در نوع نگاه و تفکر، عمیق تر و اساسی تر توانست به باورهای جامعه ی دینی ما، ضربه وارد کند. همین جا بد نیست به موضوع فیلمهای چند لایه اشاره کنم، بحثی که در اوایل شکل گیری سینمای روشنفکری در دوران پهلوی جدی شد. به این ترتیب که فیلم سعی می کند در لایه اول خود داستان شخصیت، حادثه و دیگر عوامل لازم را مطرح کند و تماشاچی عامی یا همان مردم را با ظاهر داستان سرگرم کند اما چون کارگردان با الفبای سینما و فرهنگ وارداتی غرب بخوبی آشناست با بکار گرفتن چند نماد و سمبل فرهنگی تلاش می کند برای بیننده ی روشنفکر خود نیز چند پیام داشته باشد. این روال چند لایه بودن فیلمهای روشنفکری تا همین امروز در سینمای ما ادامه دارد.

موضوع مهم دیگر در فضای سینمای قبل از انقلاب فقدان امید و روشن بینی می باشد. این وجه در فیلمهای روشنفکری شدت و پررنگ مشاهده می شود و در آثار فیلم فارسی، بعضاً پایان آثار تا حدودی به خیر و خوشی سرانجام می یابد که این هم ظاهراً لازمه ی فروش و گیشه بوده است.

در مجموع ما با یک معجون پیچیده ای روبرو هستیم که درون کاوی آن قطعاً با یک پژوهش یا چاپ یک کتاب سرانجام نخواهد یافت و باید آثار متعددی در ابعاد ارزشی، فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی و ... در این زمینه منتشر شود تا مخاطب نسل جوان با واقعیت آن پدیده ی شوم به شکل واضح و شفاف آشنا گردد. در مجموع منهای یک مورد تولید شده ی آن سینمای عینی شیرخفته با موضوع تحریم تنباکو در زمان قاجار که همین یکی دو سال پیش از سیمای جمهوری اسلامی ایران پخش گردید. در آثار تولیدی آن دوران هم ضد اسلامی ترین اثر یعنی محلل (که با حمایت و سرمایه ی بهایی ها تولید و پخش گردید) و هم ظاهراً اعتقادی ترین مضامین یعنی شب نشینی در جهنم، آدم و حوا، یوسف و زلیخا، بانگش تجاری و کسب گیشه دیده می شود. البته جا دارد در پایان اشاره کنم این اثر یک نگاه و تحلیل نسبت به پدیده ی سینمای قبل از انقلاب است، امکان وجود خطا و غلط در مباحث مربوط به فیلمها منتفی نیست. لذا باید آنرا یک منظر آسیب شناسانه در نسبت با ارزشها، باورها، اخلاق، فرهنگ و هویت جامعه دینی ایران تلقی کرد. والسلام

شفیع آقامحمدیان

مدیر عامل مرکز گسترش

سینمای مستند و تجربی

مقدمه کتاب جریان شناسی سینمای قبل از انقلاب

به گمان بسیاری بنیان ابتدال در سینمای ایران با فیلم «دختر لر» ساخته ی عبدالحسن سینتا گذاشته شد. جالب است که این فیلم در کشور هند با حمایت زرتشتیان ایرانی مقیم هند تولید می شود و هم خروس این فیلم در دو جا آشکار می شود.

الف- دعوت فیلم برای همای روستائیان ایرانی متجدد شدن است. در شرایطی که کشور بشدت عقب مانده و پژمرده بود دعوت کارگردان از مردم روستا آن است که آنها نیز به شهر و احتمالاً تهران بیایند و هم چون دیگر حاشیه نشینان به زندگی ذلیلانه بپردازند.

ب- فیلم فارسی ساخته شده برای فروش درانتها صحبت از نجات کشور و آنهم آمدن رضاخان می کند که می تواند کشور را نجات دهد در حالیکه همه می دانند تغییر حکومت قاجار و آمدن پهلوی نشانه ی غلبه ی کامل سیاستها و فرهنگ مورد نظر انگلیس در مقطعی و آمریکا در مقطعی دیگر بود.

از موارد عبرت انگیز آن سینما این بود که به نقل یکی از دست اندرکاران آن دوره (فیلمنامه نویس و کارگردان)، به سینماهای نمایش دهنده ی فیلمهای هندی می رفتیم و صحنه های آنها را متری کردیم. مثلاً ده متر رقص، هفت